

Прадмова рэдактара

У навуковай літаратуры вольнае мулярства або масонства звычайна вызначаецца як этычны або рэлігійна-этычны рух, які канчаткова аформіўся напачатку XVIII ст. у Англіі. Паводле вольнамулярскай ідэалогіі, мэтаю дзейнасці ягоных прыхільнікаў з’яўляецца духоўнае ўдасканаленне чалавека і ўсталяванне братэрскіх адносінаў паміж прадстаўнікамі розных нацыянальнасцяў і рэлігій, прыхільнікамі розных сацыяльна-палітычных пазіцый.

Даследаванне дзейнасці вольных муляраў або масонаў (freemasonry – англ.) з’яўляецца новым сюжэтам беларускай гістарыяграфіі апошняга часу. Толькі ў 90-я гг. XX ст. айчынныя гісторыкі ўпершыню заняліся навуковай распрацоўкай праблемы, якую ў савецкі перыяд прыватызавалі “прапагандысты” кшталту У.Я.Бегуна¹.

Адной з першых навуковых публікацый быў артыкул Сяргея Рыбчонка, прысвечаны вольным мулярам Менску пачатку XIX ст.² Варта згадаць таксама артыкулы Ігара Гатальскага пра Дамініка Манюшку³ і Яўгена Анішчанкі пра пачатак гісторыі вольных муляраў на беларускіх землях⁴. Важную ролю ў навуковай актуалізацыі праблемы адыгралі пераклады працаў даследчыка пачатку XX ст. Станіслава Дабранскага, апублікаваныя на старонках *Спадчыны*⁵. У 1997 г. *Гарадзенскія запісы* змясцілі артыкул Вячаслава Шведа, прысвечаны дзейнасці гарадзенскіх ложаў канца XVIII – пачатку XIX ст.⁶ Нарэшце, першую спробу абагульнення гісторыі вольных муляраў Беларусі зрабіў Мікалай Рыбко⁷. Таксама трэба згадаць публікацыі Юрыя Гардзева, які вельмі

¹ Гл., напр., книгу: В.Я.Бегун *Рассказы о “детях вдовы”* (Минск, 1986).

² Рыбчонак С. Менскія варштаты ў 1-й чвэрці 19 стагоддзя (Нарысы з гісторыі вольнамулярскага руху на Беларусі) // *Годнасць*. – 1994. – № 1(2).

³ Гатальскі І. Масон з Роткаўшчыны // *Беларуская мінуўшчына*. – 1995. – № 5.

⁴ Анішчанка Я. Вольныя муляры // *Беларуская мінуўшчына*. – 1996. – № 3.

⁵ Дабранскі С. Масонскія лёжы ў Літве // *Спадчына*. – 1997. – № 1; ён жа. Нарысы з гісторыі масонства ў Літве // *Спадчына*. – 1997. – № 3.

⁶ Швед В.В. Гродзенскія масонскія ложы (канец XVIII-пач. XIX ст.) // *Гарадзенскія запісы: Старонкі гісторыі і культуры*. – Гародня: ГрДУ, 1997. – Вып. 3.

⁷ Рыбко М. Масонства // *Энцыклапедыя гісторыі Беларусі*. – Т. 5. – Мн.: БелЭн, 1999.

грунтоўна аднавіў гісторыю ложаў Гародні ў канцы XVIII і пачатку XIX ст.⁸, і аўтара гэтых радкоў, прысвечаных ложам Беларусі і Літвы пачатку XX ст.⁹ Ідэалогія віленскіх масонаў пачатку XX ст. і іх узаемаадносіны з “Вялікім Усходам народаў Расеі” закраналіся таксама Мікалаем Шташкевічам¹⁰.

Традыцыі беларускай гістарыяграфіі масонскага сюжэту толькі складваюцца. Але гэты пачатак можна ацаніць станоўча. Большасць айчынных даследчыкаў пазбегла стэрэатыпаў. Выразна пераважае імкненне да навуковага аналізу месца і ролі масонаў у гісторыі Беларусі.

Цікаваць да “вольнамулярскага следу” ў беларускай гісторыі цалкам зразумелая. Даследчыкаў вабіць тое, што польскі гісторык Ю. Чыньскі назваў “гісторыяй ночы”. Вольнае мулярства заўсёды было ахутана покрывам таёмніцы, якая ў вялікай ступені спрыяла нараджэнню “чорнай легенды” пра масонства. Гэтая “легенда” найчасцей праяўляецца ў розных варыяцыйх вядомай канцэпцыі “тайнай змовы” [або супраць усяго чалавецтва, або супраць асобна ўзятай нацыі-дзяржавы]. Вельмі часта яна набывае антысеміцкае адценне [“жыдамасонская змова”]. Якраз таму адной з галоўных задачаў дадзенага зборніка з’яўляецца праверка антымасонскіх стэрэатыпаў сродкамі навуковага гістарычнага даследавання. Даследчыкі, якія рыхтавалі матэрыялы для зборніка, не імкнуліся замяніць “чорную легенду” на “белую” ці “ружовую”. Яны толькі паспрабавалі зразумець месца вольных муляраў у нашай гісторыі.

Зборнік пачынаецца раздзелам *Даследаванні*, які ўтрымлівае аналітычныя матэрыялы, прысвечаныя гісторыі вольных муляраў на беларускіх землях у другой палове XVIII – першай трэці XX ст. Аўтарамі тэкстаў з’яўляюцца беларускія гісторыкі і архівісты – Марыяна Сакалова і Сяргей Рыбчонак (Менск), Вячаслаў Швед і Алесь Смалянчук (Гародня), Юры Гардзееў (Гародня-Кракаў). Трэба адзначыць публікацыю перакладаў артыкулаў двух вядомых польскіх даследчыкаў вольнага мулярства – Станіслава Малахоўскага-Лэмпіцкага (1884-1959) і прафесара Тадэвуша Цагельскага, галоўнага рэдактара часопіса *Ars Regia*, гэтага своеасаблівага навуковага цэнтра польскага масоназнаўства. Артыкул С. Малахоўскага-Лэмпіцкага (“Міцкевіч і вольнае мулярства”) прысвечаны адносінам славутага паэта да “каралеўскага майстэрства”, а тэкст Т. Цагельскага (“Ordo in Chao”. Вольнае мулярства і крызісы эпохі Асветніцтва”) знаёміць чытача з сацыяльна-палітычнай пазіцыяй вольных муляраў Еўропы ў эпоху Асветніцтва.

⁸ Гардзееў Ю. З гісторыі гарадзенскіх масонаў // Гістарычны альманах. – 2001. – Т. 5.

⁹ Гл., напр., Смалянчук А. З гісторыі віленскага масонства пачатку XX ст. // Спадчына. – 1998. – № 5; ён жа. Масонскія ложы на беларускіх і літоўскіх землях. 1910-1916 гг. // Białoruskie zeszyty historyczne. – 2002. – 17.

¹⁰ Шташкевіч М. Гістарычны выбар напачатку XX ст. // Беларусь на мяжы тысячагоддзяў. Пад рэд. А.П. Вайтовіча ды інш. – Мінск, 2000.

Раздзел *Дакументы і матэрыялы ўтрымлівае* пераважна тэксты Канстытуцый і Статутаў вольных муляраў, паводле якіх была арганізаваная дзейнасць ложаў на беларускіх землях у разглядаемы перыяд. Большасць з дакументаў друкуецца ўпершыню ў беларускай навуковай літаратуры. Англамоўныя і польскамоўныя тэксты таксама ўпершыню перакладаюцца на беларускую мову.

Трэба адзначыць, што пры перакладзе гэтых дакументаў, а таксама пры рэдагаванні аналітычных тэкстаў зборніка ўзнікла праблема тэрміналогіі. Менавіта таму ў зборніку змешчаны *Слоўнік* найбольш пашыраных масонскіх тэрмінаў (В.Швед і А.Смальянчук). Была зроблена спроба пэўнай уніфікацыі тых спецыфічных тэрмінаў, якія датычаць дзейнасці вольных муляраў. У прыватнасці, гэта датычыць самой назвы прыхільнікаў “каралейскага майстэрства”. У матэрыялах зборніка апроч агульнапрынятага тэрміна “масоны” шырока ўжываюцца тэрміны “дзеці ўдавы”, “браты” і “вольныя муляры”. Асабліва часта сустракаецца апошні з іх. Ягонае ўжыванне абумоўлена тым, што для большасці чытачоў тэрмін “вольны муляр” з’яўляецца новым і не ўтрымлівае таго асуджальнага сэнсу, якім антымасонская прапаганда надзяліла тэрмін “масон”. Аднак тэрміналагічныя пошукі нельга лічыць закончанымі. Прапанаваны *Слоўнік* трэба разглядаць як пачатковы этап гэтай працы.

Увазе чытача таксама прапануецца *Храналогія гісторыі вольнамулярскага руху*, у якую ўключаныя найбольш значныя падзеі беларускай мінуўшчыны (аўтары М.Сакалова і А.Смальянчук), а таксама *Бібліяграфія* (А.Смальянчук).

Больш глыбокаму разуменню феномена вольнага мулярства ў айчынай гісторыі паспрыяе знаёмства з канкрэтнымі гістарычнымі постацямі. Аўтарамі партрэтаў вольных муляраў у адпаведнай рубрыцы былі Іна Соркіна (Гародня), Вольга Шаталава (Менск) і Алесь Смальянчук. Адносіны да Ордэна вольных муляраў адлюстраваныя ў рубрыцы *Вольныя муляры: ацэнкі і меркаванні*.

Хачу выказаць шчырую падзяку Тадэвушу Цагельскаму і Янушу Мацеюскаму (абодва Варшава), Збігневу Соляку і Юры Гардзею (абодва Кракаў), якія сваімі парадамі і прадастаўленымі матэрыяламі істотна дапамаглі ў падрыхтоўцы гэтага зборніка. Вялікую ролю таксама адыграла падтрымка праекта з боку таварыства “Усходнееўрапейскі дэмакратычны цэнтр” (Варшава). Выданне кнігі стала магчымым дзякуючы дапамозе Беларускага інстытута навукі і мастацтва (Belarusan Institute of Arts and Sciences).

Алесь Смальянчук,
доктар гістарычных навук

Франк-масонство или масонство (нем. *Freimaurerei, Maurerei, Masonen*, англ. *masonry, freemasonry*, фран. *mazonnerie, franc-mazonnerie*, лат. *ars liberorum muratorum* или *latomia*) – задается целью нравственно облагораживать людей и объединять их на началах братской любви, равенства, взаимопонимания и верности.

Энциклопедический словарь. Том XXXVIa
/ Изд. Ф.А.Брокгауз, И.А.Ефрон. – Спб., 1902.
– С. 502 (аўтар артыкула Ю.Гесен).

С первых же шагов своей деятельности масонство стало встречать противодействие со стороны духовных и светских властей. Если это враждебное отношение парализовало кое-где распространение союза, то в большинстве случаев оно способствовало ему, вызывая особенный интерес к новому таинственному учреждению. В Великобритании, где граждане издавна пользовались правом собраний и союзов, преследования вообще были незначительны; в Шотландии в 1755 г. Генеральный Синод возбудил преследование против масонов, не принадлежавших к цеху; в Ирландии католическое духовенство объявило себя врагом союза и преследование его продолжалось в течение всего XIX в. Во Франции папские буллы о преследовании масонов не оказывали действия; лишь в 1737, 1744 и 1745 гг. полиция препятствовала работе масонов; позже деятельность французских лож не прерывалась властью. Наиболее грозными врагами масонов явились папы, вызывавшие преследование масонов в Италии, Испании и Португалии. Благодаря папам масонство имело и своих мучеников. В 1737 г. в Риме образовалась особая конференция из нескольких кардиналов и инквизитора святого судилища; многие братья попали в руки инквизиции, а в 1738 г. папа Климент XII объявил буллой анафему союзу; в силу этой буллы Карл VI запретил масонство в Нидерландах. Однако на месте закрывавшихся лож возникли новые. В 1751 г. Бенедикт XIV подтвердил буллу своего предшественника; тогда же Фердинанд VI Испанский запретил масонов под страхом смертной казни. В 1814 г. Пий VII вновь провозгласил проклятие масонству и в 1821 г. повторил его. Лев XIII и Пий VIII шли по стопам предшественников. По мере распространения союза папы стали чаще высказываться против него. В 1846 г., дважды в 1849, 1854, 1863, 1864, 1865 и 1875-х гг. Пий IX обрушивался с проклятиями на масонство. Лев XIII также энергично восставал против Союза; он назвал масонскую терпимость обманом, так как ею хотят уверить братьев будто люди всех рели-

гий достигнут загробного блаженства. Он призывал католических правителей принять меры к уничтожению Союза <...>

Энциклопедический словарь. Том XXXVIa
/ Изд. Ф.А.Брокгауз, И.А.Ефрон. – Спб., 1902.
– С. 508 (аўтар артыкула Ю.Гесен).

Пасля рэвалюцыі 1848 г. каталіцкі касцёл распачаў змаганне супраць распаўсюджвання рэспубліканскіх формаў праўлення, ідэі аддзялення касцёла ад дзяржавы, прызнання праблемы веравызнання асабістай справай чалавека. Гэтыя палажэнні часта з'яўляліся складовымі праграмаў палітычных партый. Якім жа выгодным для рэакцыі быў палемічны тэзіс, што праграмы гэтых партый ствараюцца ў выніку дзеяння нейкіх закулісных сілаў, якія ўсё расстаўляюць на шахматнай дошцы палітычнай барацьбы і імкнуцца да знішчэння касцёла і існуючага сацыяльнага ладу!

Паняцце масонства аказалася вельмі прыдатным для гэтага. Масонства нечакана ператварылася ў гіганцкую пачвару з тысячамі вачэй і шчупальцаў, якая здалёк ад суеты сённяшняга дня ў цішы канспірацыі вырашае лёсы свету і чалавецтва. Быў створаны міф і распрацаваная методика, якая сдала іспыт на “выдатна”. Ёй карысталася ўся рэакцыя. Калі не хапала канкрэтных аргументаў, казалі пра таямнічасць ложаў, а ў палітычных праціўніках бачылі іх прадстаўнікоў. Класічны вобраз гэтай барацьбы прадстаўлены ў Францыі пасля 1870 г. падчас змагання кансерватыўнага духавенства супраць маладой рэспублікі. Практычна не было ніводнай палітычнай справы, за якой бы не бачылі рукі масонаў <...>

Kipa E. Studia i szkice historyczne.
– Wrocław, 1959. – S. 201

Няма неабходнасці ні перабольшваць, ні змяншаць значнасць зробленага вольнымі мулярамі на магістралях цывілізацыі. Захад дасягнуў шмат чаго дзякуючы дзейнасці масонаў. І наадварот, тыя краіны, дзе яно забаранялася ці пераследавалася, неслі значныя страты, нават паражэнні як на поле боя, так і пры мірным супастаўленні сацыяльных сістэмаў і каштоўнасцяў.

Алег Салаўёў, расейскі гісторык масонства, 1998 г.
(Харитонович Д. Масонство. – Москва, 2001. – С. 8)

Масонства заўсёды было супольнасцю, сяброў якой звязвалі ўзаемныя інтарэсы, хоць яны ніколі не былі вызначаны. Яго ворагі сцвярджалі, што масонства – з’ява антыфеміністычная, бо ў яго шэрагі не прымаюцца жанчыны, а таксама – антысацыяльная і антыхрысціянская, бо ягоныя сябры дзеля ўзаемападтрымкі выкарыстоўваюць палітычныя, гандлёвыя і сацыяльныя кантакты, што шкодзіць інтарэсам іншых людзей. Самі вольныя муляры заўсёды надкрэслівалі ўласны супраціў агізму, прыхільнасць рэлігійнай талеранцыі, нейтралітэт у палітычных справах і зацікаўленасць у дабрачыннасці.

<...> Спрэчкі на тэму ролі масонства працягваюцца. Але найлепей пра вольнае мулярства гаворыць спіс ягоных сяброў. Гаворыцца, што ў яго трапілі імператар Аўстрыі Францішак I, кароль Прусіі Фрыдрых II, кароль Швецыі Густаў IV, кароль польскі Станіслаў Аўгуст Панятоўскі, цар Расеі Павел I, Врэн, Свіфт, Вальтэр, Мантэск’е, Гётэ, Гібон, Бэрнс, Уікс, Барк, Гайдн, Моцарт, Гільецін і Марат, генералы Лафайет, Кутузаў, Сувораў і Велінгтон, маршалы Макдональд і Панятоўскі, апроч таго Талейран, Кэнінг, Скот, Тролап, О’Конэл, Пушкін, Ліст, Мазіні, Гарыбальдзі і Кошут, кароль Бельгіі Леапольд I, германскі імператар Вільгельм I, Эйфель, Цірпиц, Шарнхорст, Масарык, Керанскі, Срэзэман і Чэрчыль, а таксама – за адзіным выключэннем – усе брытанскія каралі ад Георга IV да Георга VI. Гэта сведчыць, што найвялікшае з міжнародных тайных таварыстваў не было цалкам тайным.

Norman Davies. Europa. Rozprawa historyka z historia.

– Kraków, 1998. – S. 679.

Як Мы даведаліся <...> шырока распаўсюджваюцца і штодня робяць поспехі пэўныя таварыствы, арганізацыі, сходы, гурткі і тайныя саюзы, што называюцца масонствам альбо выступаюць пад іншай назвай у залежнасці ад асаблівасцяў мовы, у якіх людзі ўсялякіх рэлігій і ўсялякіх сектаў, ствараючы бачнасць прыроднай дабрасумленасці, звязваюцца паміж сабой тайнай дамовай паводле правоў і статутаў, выдуманых дзеля таго, каб, даючы прысягу на Бібліі і пад пагрозай самага жахлівага пакарання, захоўваць у непарушнай маўкліваці ўсё тое, што робіцца ў змроку таямніцы.

Але прырода злачыства такая, што яно само сябе здраджвае, само пра сябе ўголас гаворыць, і гэта дазваляе яго адкрыць і ўбачыць, таму вышэйазначаныя таварыствы і тайныя саюзы выклікалі такія моцныя падаз-

рэнні ў душах вернікаў, што далучэнне да гэтых таварыстваў у вачах людзей светлых і разумных азначае запляменне сябе як маральна сапсаванага, бо, калі б не рабілі яны нічога кепскага, то не хаваліся б так ад святла. А падазрэнні настолькі ўзмацніліся, што ў некаторых краінах згаданыя таварыствы здаўна забароненыя і пастаўленыя па-за законам, як пагроза грамадскаму спакою.

Задумваючыся над велізарнасцю зла, якое звычайна зыходзіць з такога тыпу таварыстваў і тайных саюзаў, не толькі дзеля спакою дзяржаваў, але таксама дзеля ратавання душаў, і таму, што з гэтай нагоды не мажліва прымірыць гэтыя арганізацыі з законам і свецкімі і кананічнымі, і таму, што па воле Божай абавязкам Нашым з'яўляецца назіранне днём і ноччу – як вернага і разузнага слугі Богага – каб людзі падобнага тыпу не забіраліся як злодзеі да дамоў і не спусташалі як лісы склепаў, не псавалі сэрцаў працакоў і не траплялі ў іх атрутымі стрэламі. Каб закрыць вельмі шырокі шлях, які мог бы стаць шляхам для злачынстваў, якія здзяйсняюцца без пакарання, ды па іншых вядомых Нам разумных і справядлівых прычынах, паслухаўшы рады Вялебных Братаў Кэрдыналаў святога рымска-каталіцкага касцёла і Нашым уласным рашэннем, будучы цалкам перакананымі ў праваце, пасля працяглага роздуму і моцай Нашай поўнай апостальскай улады, пастанавілі асудзіць і забараніць названія таварыствы, арганізацыі, сходы, гурткі і тайныя саюзы, якія называюцца масонствам або вядомыя пад іншай назвай, бо асуджаем і забараняем іх гэтым Нашым загадам назаўсёды. Дзеля гэтага забараняем фармальна і ў моцы святога паслухмяства ўсім і кожнаму асобна веруючаму ў Ісуса Хрыста кожнага саслоўя, ранга, кандыцыі, гонару і пасады, свецкім і духоўным, дыяцэзіяльным і манаскім, якія заслугоўваюць нават на спецыяльнае ўпамінанне, каб не дазволілі сабе пад якім бы ні было прэтэкстам, па якой бы ні было прычыне, уступаць у названыя таварыствы вольных муляраў альбо інакш названых, распаўсюджваць іх, утрымліваць, прымаць у сябе або даваць прытулак дзе-небудзь у іншым месцы, хаваць іх, далучацца да іх, падтрымліваць іх або выдзяляць ім сродкі і мажлівасць для правядзення паседжанняў, дастаўляць што-небудзь, удзяляць ім рады, дапамогі або падтрымкі адкрыта або тайна, непасрэдна або ўскосна, асабіста або праз іншых, якім бы ні было спосабам, таксама заахочваць іншых, угаворваць, схіляць, каб запісваліся да таварыстваў падобнага тыпу, станавіліся іх сябрамі, дапамагаць ім у тым, утрымліваць іх так ці інакш або раіць. І адназначна загадваем стрымлівацца ад усялякага ўдзелу ў гэтых таварыствах, арганізацыях, сходах, гуртках або тайных саюзам

Вольныя муляры:

ацэнкі і меркаванні

пад пагрозай экскамуніі, якая будзе выкарыстаная супраць усіх, хто здзейсніць вышэйазначаныя праступкі фактычна і без аніякіх раследаванняў, і ад якой (экскамуніі) ніхто не можа атрымаць выбачэння іншым шляхам як толькі ад Нас або ад актуальнага біскупа Рыма ў выпадку смяротнай пагрозы.

Жадаем таксама і загадваем, каб усе біскупы і вышэйшыя духоўныя асобы ды іншыя кіраўнікі, каб усе інквізітары па справах ерэтызму паведамлялі і выступалі супраць здзейсненых праступкаў нягледзячы на саслоўе, рангі, кандыцыю, гонар і пасады, стрымлівалі іх і выносілі заслужаныя пакаранні як тым, каго моцна падазраюць у ерэтызме. Няхай нікому не будзе дазволена парушаць альбо супрацьставіцца Нашаму загаду, асуджэнню і забароне, што ўтрымліваюцца ў гэтай Буле. Калі хто-небудзь асмеліцца пасягнуць на яе, хай ведае, што яго чакае гнеў Бога Усемагутнага і святых апосталаў Пятра і Паўла.

Фрагмент энцыклікі папы Клеменса XII *In Eminenti* (1738)
(<http://www.tradycja.koc.pl/InEminenti.htm>)

Негатыўная ацэнка Касцёлам вольнамулярскіх арганізацый за-
станеца нязменнай, бо прынцыпы іх дзейнасці заўсёды былі
нязгоднымі з вучэннем Касцёла і таму ўваходжанне ў іх склад застаецца
забароненым. Вернікі, якія належаць да вольных муляраў, здзяйсняюць
цяжкі грэх і не могуць быць дапушчанымі да Святога Прычасця.

З Дэкларацыі дактрыны веры. Ватыкан. 26 лістапада 1983 г.
(<http://www.republika.pl/adnikiel/cc.html>)

Масонства з'яўляецца тайнай інтэрнацыянальнай сусветнай рэ-
валюцыйнай арганізацыяй барацьбы супраць Бога, хрысціян-
ства, Царквы, нацыянальнай дзяржаўнасці, і асабліва дзяржаўнасці хрыс-
ціянскай. У гэтай інтэрнацыянальнай арганізацыі першае месца па ўплы-
вам і значэнню належыць яўрэйскай нацыі, якая адрозніваецца богазма-
ганнем з дня распяцця Ісуса Хрыста.

Мітрапаліт Антоній, Старшыня Архіерэйскага Сабора
Рускай праваслаўнай царквы за межамі. 1932 г.
(Харитонович Д. Масонство. – Москва, 2001. – С. 6)